

DİN ve HAYAT

TDV - İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ
DERGİSİ
SAYI: 1 • YIL: 2009

TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSTANBUL
ŞUBESİ ADINA İMTİYAZ SAHİBİ VE
YAYIN YÖNETMENİ
(SORUMLU)

Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Kadriye AVCI ERDEMLİ

EDİTÖR
Kerime CESUR
kerime.cesur@gmail.com

YAYIN EKİBİ
Abdülkerim YATĞIN
Davut ÖZGÜL
Emine ARSLAN
E. Betül ÇAKIRCA
Kâmil BÜYÜKER
Kerime CESUR
Mehmet YÜKSEL
Tuğba YALÇIN
Uğur YILMAZ

TASHİH
Ercan ALKAN

FOTOĞRAF
Gezgin Kültür Dergisi Arşivi

KAPAK FOTOĞRAFI
Halit Ömer CAMCI

BASIM YERİ ve TARİHİ
TDV Yay. Matbaası
Ostim Örnek San. Sit. 1. Cd. No:11
Yenimahalle / ANKARA
Tel: (0312) 354 91 31
ISSN: 1308-9595

DAĞITIM
Osman SARIKÖSE
TDV Yay. Mat. ve Tic. İşl. İstanbul 1.Şb.
Klodfarer Cad. No:14/1 Divanyolu
Eminönü/İSTANBUL
Tel:(0212) 5184604-Faks:(0212) 518 8307
Yayınlanan yazıların hukuki-bilimsel
sorumluluğu yazarlara aittir.

EDİTÖRDEN

Bismillahirrahmanirrahim

Yüce Rabbimize sonsuz hamd, Efendimiz'e salat, âl ve ashâbına selâm olsun.

Uzun bir aradan sonra yeniden karşınızdayız. Sizden ayrı kaldığımız süre içeri-
sinde sevindirici gelişmeler oldu. 2006'da dergi heyecanıyla başladığımız ancak özel
eserlerle sürdürdüğümüz yayınlarımız, DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'nın izniyle TDV
çatısı altında DİN ve HAYAT ismiyle dergi olarak yayın hayatına devam edecektir. Der-
gi olarak çıkmamız kesinleştikten sonra yeni sayımızın, resmi süreci tamamlayarak
"DİN ve HAYAT" çatısı altında çıkmasını istedik, gecikmemizin sebebi bu oldu. Dergi
olma yolunda yaşadığımız olumlu-olumsuz zamanlarda öğrendiğimiz çok şey oldu.
Bunlardan biri, iyi olduğuna inandığımız şeyin arkasında durmanın başarıyı getire-
ceğiydi. 2. sayının çıkıp çıkmaması belli değilken bir baktık ki 6. sayıya ulaştığımız. Bu
bizim için büyük bir mutluluk. Bu yayının devamının, kurum içi sahiplenmenin ve
desteğin devamına bağlı olduğuna biliyoruz ve bunu bekliyoruz.

Yayın olarak 6., dergi olarak 1. sayımızın içeriğini çok önemli ve oldukça soyut
bir kavram olan "DEĞER" konusu oluşturmaktadır. İlim adamları değer ne olduğu
hususunda ittifak edememişlerse de biz kendimize göre bir tanım yapabiliriz. Bizi
biz yapan, dinimizin, medeniyetimizin, ortak hissiyatın iyi dediği, güzel dediği dav-
ranışlar, düşünceler bizim değerlerimizi oluşturur. Davranışlarımızı yönlendirecek
değerlerimizin olmaması varlığımızın amacının olmaması sonucunu da peşinden
getirecektir. Allah Teala (c.c.) insanı eşref-i mahlukat olarak nitelemektedir. Kur'ân-ı
Kerim, Sünnet ve bu iki asıl çerçevesinde gelişen İslâm kültürü ve geleneği, insanın
bu şerefi nasıl kazanacağı ve koruyacağı hususunda temel ilkeleri sunmaktadır. Bize
düşen bu ilkelere tutunmak, korumak ve aktarmaktır. Sözün özü "İNSAN DEĞERLİ-
DİR" ve diğer varlıkların da değerlerinin korunması, haklarının verilmesi insanın ko-
runmasına bağlıdır.

Dosyamız hem geniş hem de renkli. Tarih, felsefe, sanat, fıkıh, edebiyat, psiko-
loji gibi birçok sahadan kalem, konuyu birçok boyutuyla ele aldı. Öncelikle dosyanın
oluşturulması esnasında fikirleri ve yönlendirmeleriyle bizlere danışmanlık yapan
Sayın Seyfi Kenan'a teşekkürlerimizi sunmayı borç biliyoruz. Ayrıca tasarım, baskı ve
dağıtım sürecinde emeği geçen herkese şükranlarımızı sunuyoruz.

Bir müjdemiz daha var. Dergi olma heyecanının yanında bunun da heyecanını
yaşıyoruz. İstanbul'daki din hizmetlerinin, faaliyetlerin, müftülöklere mensup perso-
nelin başarılarının bilinmesi için hazırladığımız bültenin ilki sizlere ulaşıyor.

Hem derginin hem bültenin hayırlı ve faydalı olmasını temenni ediyoruz.

Saygılarımla
Kerime Cesur

Zencefilm
medya

Görsel Konsept Tasarım,
Uygulama Zencefil'm / Halit Ömer Camcı
Sanat Yönetmeni: Ali Bıyıklı
Grafik Uygulama: Kübra Türk
bilgi@zencefilm.com

DEĞER AKTARIMINDA SOSYAL ÇEVRENİN ROLÜ

Mustafa OTRAR*

□ Gelişimi anne karnında başlayan insan ilk kez aile sosyal ortamı içinde gözünü açar, yeni geldiği bu dünyada gelişimini sürdürür. Bu gelişim sürecinde pek çok özellik kazanılacak; kazanılan bu özellikler de çocuğun hem kendine yeter olmasına hem de içinde bulunacağı sosyal ortama uyum sağlamasına yarayacaktır.

Birçok kuramsal açıklama, [psikanalitik kuram, Erikson'un kuramı gibi] çocuğun gelişim sürecinde en önemli sosyal etkenin aile olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca gelişimdeki kritik dönemlerin çoğunda da etkin olan çevresel faktörler ya bizzat ailenin kendisi ya da sadece aile üzerinden gerçekleştirilebilen işlevlerle ilgilidir [anne sütü alma veya öz-bakım becerilerinin kazanılması gibi]. Diğer taraftan doğum sonrası sosyal çevre olarak tanımlanabilecek olan aile, arkadaşlar, komşular, akranlar, öğretmenler ve diğer eğiticiler, gelişim ve öğrenme süreçleri üzerinde farklı düzeylerde ama güçlü etkilere sahiptirler. Özellikle ahlâk gelişimi, psikososyal gelişim gibi gelişim süreçlerinde sözü edilen bu çevre kalıtımda daha fazla etkili olabilmektedir. Çeşitli programlar aracılığıyla, yetişen yeni nesle temel insanî değerleri kazandırma, onlara karşı duyarlılık oluşturma ve onları davranışa dönüştürme konusunda yardımcı olma gayretlerine genel karakter eğitimi denilmektedir ki, bu eğitimde iyi karakterin temelini temel ahlâkî değerler oluşturur. Karakter eğitimi çok boyutlu bir perspektifle hareket eder ve çocuğun düşünme, duyu ve davranış boyutlarının tamamını içerecek biçimde yapılır.

Yazımız bu değerlerin kazanılması ve kazandırılması yani karakter eğitimi sürecinde sosyal çevre olarak belirtilen unsurlarla birey arasındaki etkileşimlere odaklanmaktadır. Her iki sürece ait önemli parametreleri merkeze alalım ve adım adım paylaşalım.

Karakter eğitimi, temel değerler konusunda sadece bilgi sahibi olunmasına değil, bilinçli olunmasına yani bu değerlerin bilinmekle birlikte yaşanılacak bir forma dönüşmüş olmasına odaklanmaktadır. O halde "Otur sana değerleri anlatayım!" şeklinde özetlenebilecek bir yaklaşım,

değerlerin kazanılması konusunda gerekli yeterlilikten çok uzaktır. Anlatılarak öğretilmeye çalışılan değerlerin davranışlara yansımaları model olarak yaşanarak sunulması gereklidir. Diğer türlü, söz gelimi, adaletin ne olduğunu tanımlayabilen ama âdil davranmanın nasıl olabileceğini bilemeyen bir nesil yetişir. Karakter eğitimi için, içinde yaşanılan toplumun, kendini sorumluluklarını paylaşan ve aynı temel değerlere bağlı bir öğrenme ve ahlâk topluluğu durumuna getirilmesi şarttır. Sözelimi bu değerlerin kazanılmasının beklendiği bir toplumda aile ve/veya eğitim kurumu insancıl ve birbirine şefkat gösteren insanlar topluluğu olmalıdır. Etkili karakter eğitimi çocuğun ailede, eğitim kurumunda hatta mümkünse içinde bulunduğu tüm ortam ve zamanlarda kapsamlı, maksatlı, inisiyatifine eline alan bir yaklaşımı gerektirir.

Gözlem alanına girmeyen bir davranışın model üzerinden edinilmesi beklenemez. O halde değerleri kazanması beklenen bireyler, kendisinden beklenen kazanımları, içinde yaşadığı toplumda gözleyebilmelidir. Başta anne-baba ve diğer aile fertleri olmak üzere, çocuğun gözlem alanına giren tüm kişilerden ahlâklı davranışları sergilemesi ve çocuğa bunları fark ettirmesi beklenmektedir. Karakter eğitimi için akran veya büyük yaşlarda ahlâkî liderler gereklidir. Fark etmek veya farkında olmak bu noktada kritik kavramlardır. Çevresinde binlerce yaşantı oluşa da çocuğun bunların

hepsi ile aynı anda, aynı kalitede ilgileşim kurması mümkün değildir. Bu durumda istenen davranışın ortaya çıktığı her fırsatta ilgili davranışın dikkat çekici hale getirilmesi gerekir. Birey, model alacağı etkinliklere dikkat kesilip, doğru bir biçimde algılamazsa değer edinimi meydana gelmez. Dikkat etme ve algılama sürecinin çocuğun gelişim özelliklerinden, amacından, daha önceki yaşantılarından; etkinliğin işe yararlılığından ve basitlik, açıklık gibi özelliklerinden etkilendiği unutulmamalıdır.

Gözlemde bulunan kadar gözlemlenen kişi de dikkat sürecini etkiler. Popüler kişiliklerin, hatta çocuğun yaşına göre çizgi film kahramanlarının daha sık model alındığı bilinmektedir. Bunu televizyonlardaki reklam programlarında görmek de mümkündür. Bu nedenle de çocuğun etkisi altında olduğu anne-baba, öğretmen, çocuk için önemli kişiler bu konuda herhangi birinden daha hassas davranmalıdır. Ayrı ve geniş bir tartışma konusu olmakla birlikte televizyon programlarının da özenle seçilmesi önerilmektedir. Öte yandan karakter eğitimi bağlamında olumsuz modellerin mümkün olduğunca dikkat çekici hale getirilmemesi de gerekmektedir. Sıkça karşılaşılan ve dikkat çekici olan olumsuz davranışlar da [küfür etme, sigara kullanma gibi] istenmediği halde kazanılabilmektedir.

Çocuklardan sosyal çevrelerinde gördüğü davranışları gözlemle-

melerinin ardından hemen yerine getirmeleri beklenmemelidir. Karakter eğitiminde beklenen sonuçlar belki yıllar sonra bile ortaya çıkabilmektedir. Bu durum sosyal çevreden çocuğa sunulan modellerin çocuk üzerinde önce zihinsel bir değişim meydana getirdiğini ortaya koymaktadır. Yani düşünce davranışın önündedir. Davranışın önce zihinsel olarak yapılması, ortaya koyulduğunda da yanlışların düzeltilmesi gerekmektedir. Bu durum sosyal çevre ve özellikle de anne-babalara ve öğretmenlere bir sorumluluk yüklemektedir: Çocuklara bilişsel gelişim düzeylerine uygun biçimde modeller sunmak. Örneğin Piaget'in kuramına göre somut işlemler döneminde (6-11 yaş arası) bulunan çocuklar "özgürlük" veya "hakkaniyet" gibi kavramları/değerleri felsefi veya soyut boyutları ile algılayamazlar. Bu kavramlardan özgürlük, o dönemdeki çocuklarda "kafesindeki bir kuşun salıverilmesi" ya da hakkaniyet, "daha çok çalıştığı için büyük kardeşe 3 küçük kardeşe 2 elma ödül verilmesi" şeklinde algılanabilir; kısaca somut olarak algılanabilir ve çocuğa da ancak bu düzeyde kullanılan bir dille ulaşılabilir. Diğer taraftan, bireysel farklılıklar aynı yaş döneminde olmalarına rağmen bireylerin birbirlerinden

farklı düzeylerde davranış ortaya koymalarına sebep olabilmektedir. İşte bu noktada ebeveynlerin ve öğretmenlerin çocukları hem gelişim düzeyi olarak hem de bireysel olarak iyi tanımaları, karşılaşılan modelleri çocuk düzeyine

Gözlem alanına girmeyen bir davranışın model üzerinden edinilmesi beklenemez. O halde değerleri kazanması beklenen bireyler, kendisinden beklenen kazanımları, içinde yaşadığı toplumda gözleyebilmelidir.

uygun biçimde işlemleri gerekmektedir. Aynı durum, edinildiği düşünülen değerlerin ortaya konulmasında da geçerlidir. Zira öncelikle karakter eğitimi geliştirmek için, öğrencilere ahlâkî davranma imkânları sunulmalı, yukarıda değinilen bilişsel öğrenmelerin gözlemlenebilir davranışlara dönüştürülebilmesi için de bireyin fiziksel ve psiko-motor özelliklerinin uygun olması, yeterli isteğe, başarma inancına ve öz yeterlik kapasitesine sahip olması gerektiği göz önünde bulundurulmalıdır.

Çocuk sosyal çevrenin türlü etkileri ile edindiği bir ahlâkî davranışı ortaya koyarken ya da ortaya koymaması gereken bir davranış için kendini kontrol ederken bunun bir nedeni yani güdüleyicisi olmalıdır. Yaşamın ilk yıllarında bu nedenlerin çoğu dış merkezlidir; ödüllendirilme, beğenilme beklentisi, bazen cezadan kurtulma gibi. Özellikle ergenlikte sosyal çevrenin onayını almak daha önemli olmaktadır. Ancak karakter eğitimi bu konuda içsel motivasyonun üzerinde durmaktadır. Diğer bir deyişle, bireyden beklenen, kendi iç dinamikleri ile kendi motivasyonunu kendisinin sağlaması, dış belirleyicilerin yokluğu durumunda bile istenen davranışı sergilemesidir. Öte yandan sosyal çevrenin, bireye kendisi ve gözlemlediği davranışlar hakkında kişisel yargılamalarda bulunabilme becerisi kazandırması şarttır. Önceki deneyimler ve gözlemler, kişinin düşündüklerini veya açıkladıklarını görme açısından büyük bir öneme sahiptir. Kişi ahlâkî veya ahlâkdışı davranışların sonuçlarına bakarak, bireysel denetleme yapabilme ve düşüncelerinin yeterliğini test edebilme yetisine sahip olmalıdır.

Sosyal çevre üzerinden bakıldığında bir detay da dolaylı yollarla davranış değişikliğinin karakter eğitiminde önemli bir yer tuttuğudur. Bir davranışın ödüllendirildiğini gözlemleyen bireylerin aynı/benzer davranışları sergileme olasılıkları artmaktadır. Mesela toplumsal sorumluluk üstlenme davranışının ödüllendirildiğini gözlemleyen bireyler,

aynı yönde davranışta bulunabilirler [kızıma söyleyim, gelirim de anlasın]. Ceza için de aynı durum söz konusudur. Ceza sadece cezayı alan kişi için değil, bunu gözleyen kişiler için de anlam taşımaktadır [İbret-i âlem örneğindeki gibi].

Tüm bu sözlerin ardından hem yeni bir kavram ortaya koyma hem de varolan durumu özetleme açısından "karşılıklı belirleyicilik" kavramının gündeme getirilmesi anlamlı olacaktır. Bugün bireyleri etkilemesi açısından üzerinde durduğumuz sosyal ortam, aynı zamanda o bireylerce etkilenmektedir, kısaca karşılıklı belirleyicilik söz konusudur. Temel prensip ahlâkî davranışların, kişisel faktörlerin ve çevre etkilerinin birlikte ele alınmasını gerektirmekte, bunların birlikte kendi sistemini oluşturacağı belirtilmektedir. Davranış, çevre ve bireylerin karşılıklı etkileşimlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Davranışlar çevre ve bireyin karşılıklı etkileşiminin bir fonksiyonudur [$D=fx(\text{çevre} \approx \text{birey})$]. Ödüller ve cezalar dış dünyada zaten potansiyel olarak vardır (çevre), ancak bunların ortaya çıkışlarını bireyin davranışları belirler. Çevre-birey ikileminde hangisinin daha fazla etkilendiği ise olaya göre farklılık gösterebilmektedir.

Karakter eğitimi okul veya dersane gibi kurumsal merkezli düşünüldüğünde anne-babalara katkı ve malzeme sağlama hayati öneme sahiptir. Sadece okulda uygulanan ve ailenin, TV'nin, akranların işin içerisine alınmadığı, ya da sadece ailede uygulanan okulun, akranların ve TV'nin işin içerisine alınmadığı programlar eksiktirler. Diğer taraftan bakanlık gibi merkezler sosyal yapının tüm unsurlarını süreçte ortak edebilmelidirler. ■

K A Y N A K Ç A

- W. Viney, D. B. King, A history of psychology: Ideas and context, (2nd Ed.), Allyn and Bacon, Massachusetts 1998.
- B. Yeşilyaprak, Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2004.
- N. Senemoğlu, Kuramdan Uygulamaya Gelişim Öğrenme ve Öğretim, Gazi Kitabevi, Ankara 1997.
- M. Özyürek, Sınıfta Davranış Yönetimi, Uygulamalı Davranış Analizi-1, Karatepe Yayınları, Ankara 1996.
- M. Otrar, "Öğrenci Davranışlarını Etkileyen Sosyal ve Psikolojik Etkiler: Ed.B.D.", Sınıf Yönetimi (İçinde), Eğitim Yayınları, 2004, s. 341-370.
- S. Messick, "The Manner of Style: Manifestations of Personality in Cognition, Learning, and Teaching", Educational Psychologist, 1994, 29(3), pp. 121-136.
- B. R. Hangenhahn, M. Olson, An Introduction to Theories of Learning, Angelwoods Cliffs, NJ, Prentice Hall 1993.
- P. E. Gallaher, "Individual Differences in Nonverbal Behavior: Dimensions of Style", Journal of Personality and Social Psychology, 1992, Vol: 63, pp:133-145.
- M. Erden, Y. Akman, Gelişim ve Öğrenme, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2000.
- K. Erşanlı, Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2004.
- D. Cüceloğlu, İnsan ve Davranış, Remzi Kitabevi, İstanbul 1994.
- A. Aydın, Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, Alfa Yayınları, İstanbul 2003.
- H. Bacanlı, Gelişim ve Öğrenme, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2006.
- A. Bandura, Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory, Englewood Cliffs, NJ, Prentice Hall 1986.
- A. Bandura, "A Cognitive Theory: An Agentic Perspective", Annual Review of Psychology, 2001, 52, 1-26.

